

ORNITONIMLARNING MILLIY-MADANIY KONNOTATSIYALARI

Termiz davlat pedagogika instituti, tillar fakulteti

4-kurs talabasi **Mohinur Dustqobilova**

dustqobilovamohinur@gmail.com

Termiz davlat pedagogika instituti, tillar fakulteti,

Gumanitar fanlar bo'yicha xorijiy tillar kafedrası

o'qituvchisi **Aliyeva Zimikhol Ashurkulovna**

zimixolalieva9093@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada ornitonimlarning (qush nomlarining) milliy-madaniy konnotatsiyalari, ularning xalq dunyoqarashi, qadriyatları, folklordagi ramziy ma'nolari va badiiy nutqdagi o'rni lingvokulturologik nuqtai nazardan tahlil qilinadi. Maqolada o'zbek va ingliz tillaridagi ornitonimlar misolida ramziy ma'nolarning shakllanishiga ta'sir etuvchi omillar qiyosiy tahlil qilinadi.

Kalit so'zlar: ornitonim, lingvokulturologiya, konnotatsiya, qush nomlari, folklor, ramz, obraz, metafora.

Kirish: Tilning leksik tarkibida mavjud bo'lgan ornitonimlar xalqning etno-madaniy qarashlarini, tarixiy merosini, qadimiy e'tiqodlarini bevosita aks ettiruvchi birliklardan hisoblanadi. Qushlar insoniyat madaniyatida qadimdan ramz, timsol va badiiy obraz sifatida yashab keladi. Har bir xalq o'z mentaliteti, diniy qarashlari, hayot tarzi va tabiat sharoitiga ko'ra qushlarga ma'lum ma'nolar, ramziy yuklamalar beradi. Shuning uchun ornitonimlar ko'pincha denotativ ma'nodan tashqari konnotativ, ya'ni qo'shimcha madaniy-semantik ma'noga ega bo'ladi.

Mazkur maqolada o'zbek va ingliz tillarida uchraydigan qush obrazlarining badiiy-estetik, ramziy va madaniy ma'nolari qiyosiy tahlil qilinadi hamda ularning lingvokulturologik funksiyalari yoritiladi.

1. Ornitonim tushunchasi va uning lingvokulturologik mohiyati

Ornitonim — qush nomini bildiruvchi leksik birlik bo‘lib, u zoologik tasnifga mansub bo‘lsa-da, tilshunoslikda ko‘pincha ramziy, obrazli, majoziy ma’nolarga ega birlik sifatida o‘rganiladi. Lingvokulturologik yondashuvda ornitonimlar xalqning tarixiy xotirasi, mifologiyasi, dunyoqarashi, qadriyat tizimi, badiiy tafakkur bilan chambarchas bog‘liqdir.

Masalan, o‘zbek madaniyatida burgut — kuch va mardlik timsoli, qaldirg‘och — baxt va fayz, bulbul — muhabbat va ilhom ramzi sifatida qaraladi. Ingliz madaniyatida esa dove — tinchlik timsoli, owl — donolik ramzi, eagle — kuch va siyosiy qudratning belgisi hisoblanadi.

2. O‘zbek tilidagi ornitonimlarning milliy-madaniy konnotatsiyalari

2.1. Qushlar obrazining folklordagi o‘rni

O‘zbek xalq og‘zaki ijodida qushlar turli ramziy ma’no yuklangan obraz sifatida namoyon bo‘ladi.

Qaldirg‘och

Baxt, shodlik, poklik timsoli.

Uyga uya qursa, “fayz kiradi” degan ishonch mavjud.

Bahorning kelish belgisi sifatida qabul qilinadi.

Bulbul-muhabbat, sadoqat, oshiqlik ramzi.

Alisher Navoiy g‘azallarida bulbul ishq va hijronning obrazidir.

Humo qushi-Saodat, davlat, adolat timsoli. “Humo qushi qo‘ngan odam baxtga muyassar bo‘ladi” degan xalqona qarash mavjud.

Burgut-Kuch, erkinlik, mardlik ramzi. Qahramonlik eposlarida qahramonning timsoli sifatida ishlatiladi.

2.2. Ornitonimlarning badiiy adabiyotdagi funksiyasi

Badiiy matnda qushlar obrazlari ko‘proq metaforik vazifa bajaradi.

Masalan: “turnaday uchmoq” — sog‘inch, ayriliq obrazini beradi;

“qarg‘adek qoralamoq” — yomonlik, balo belgisi;

“bulbuldek sayramoq” — ilhomga to‘lish, ruhiy ko‘tarinkilik.

Ushbu misollar xalqning madaniy dunyoqarashi va qadriyatlaridan kelib chiqqan holda shakllangan.

3. Ingliz tilida ornitonimlarning madaniy konnotatsiyalari

3.1. Dove-Tinchlik, poklik, umid ramzi (“white dove of peace”).Xristianlikda muqaddas ruh sifatida talqin etiladi.

3.2. Owl-Donolik, chuqur fikrlash ramzi.Yunon mifologiyasida Athena ma’budasining qushi.Ammo ba’zi qadimiy e’tiqodlarda tungi yovuz kuchlar bilan bog‘langan.

3.3. Eagle-Kuch, siyosiy mustaqillik, erkinlik ramzi.AQSh gerbida asosiy timsol sifatida mustahkamlangan.

3.4. Raven-O‘lim, yovuz kuch, sirli hodisalar.Edgar Poening “The Raven” she’rida bu obraz qayg‘u va abadiy yo‘qotish timsoli.

4. O‘zbek va ingliz tillarida ornitonimlarning qiyosiy tahlili

Qush nomi O‘zbek madaniyatidagi ma’nosi Ingliz madaniyatidagi ma’nosi Burgut / Eagle Mardlik, jasorat Qu power, strength

Qaldirg‘och / Swallow Baxt, poklik Umid, qaytish, bahor

Bulbul / Nightingale Muhabbat, sadoqat Go‘zallik, ilhom

Qarg‘a / Crow Yomonlik, balo O‘lim, qora kuch

Turna / Crane Sog‘inch, uzoq yo‘l Ba‘zan farovonlik ramzi

Humo Saodat, baxt Muqobil ramz mavjud emas

Bu qiyos ta‘kidlaydiki, ornitonimlarning konnotativ ma‘nolari milliy mentalitet, diniy dunyoqarash, folklor va tarixiy qarashlardan kelib chiqadi.

5. Konnotativ ma‘nolarning shakllanishiga ta‘sir etuvchi omillar:

Ornitonimlarning madaniy konnotatsiyasini quyidagi omillar belgilaydi:

1.Folklor va mifologiya.Qadimiy rivoyatlar va afsonalar qushlar haqidagi tasavvurni asoslaydi.

2) Diniy ta‘sir.Masalan, islomda ayrim qushlar muborak hisoblanadi, xristianlikda esa oq kaptar muqaddas ramzdir.

3) Etno-psixologik omillar.Har bir xalqning ruhiy olami qushlar timsoliga o‘z rangini beradi.

4) Tabiiy-geografik sharoit.Ma‘lum hududlarda ko‘p uchraydigan qushlar ko‘proq metafora va tasvirlarda ishlatiladi.

5) Adabiy-traditsion ta‘sir.Mumtoz adabiyot obrazlarni mustahkamlaydi va ular madaniyatga singib ketadi.

Xulosa: Ornitonimlar xalqning madaniy merosi, tarixiy xotirasi va dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim til birliklaridir. Ularning konnotatsiyasi faqat biologik tasnif bilan emas, balki folklor, mifologiya, diniy tasavvurlar, tabiat sharoiti va badiiy adabiyot orqali shakllanadi. O‘zbek tilidagi bulbul, qaldirg‘och, humo kabi ornitonimlar ezgulik, saodat, muhabbat timsollarini ifodalaydi. Ingliz madaniyatida esa dove, eagle, owl kabi qushlar tinchlik, qudrat va donolikni anglatadi. Qiyosiy tahlil shuni ko‘rsatadiki, ornitonimlar har bir xalqning o‘ziga xos madaniy ko‘zgusi bo‘lib xizmat qiladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov V. O‘zbek tilida zooleksika va uning tasnifi. – Toshkent: Fan, 2018.
2. Jo‘rayev N. Til va madaniyat munosabati. – Toshkent: O‘zbekiston Milliy Universiteti, 2020.
3. Polatov O. O‘zbek xalq e’tiqodlari va mifologiyasi. – Toshkent: Yulduzcha, 2015.
4. Crystal D. The Cambridge Encyclopedia of the English Language. – Cambridge University Press, 2019.
5. Allan K., Burrige K. Forbidden Words and Taboo Language. – Cambridge University Press, 2006.
6. Oxford English Dictionary — Online Edition.
7. Lakoff G., Johnson M. Metaphors We Live By. – University of Chicago Press, 2003.